

RYSZARD KATA
Akademia Rolnicza w Krakowie

KREDYTOWANIE PRZEZ BANKI SPÓŁDZIELCZE ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH STRUKTURALNIE ROZDROBNIONYCH

1. Wprowadzenie

Problematyka rolnictwa i obszarów wiejskich jest przedmiotem zainteresowania społecznego, gdyż od rozwoju tej sfery gospodarki zależy stabilizacja społeczno-ekonomiczna na wsi, a także tempo i warunki na jakich Polska zmierzać będzie do integracji z Unią Europejską. Rozwój gospodarki obszarów wiejskich wymaga uruchomienia głębokich przekształceń strukturalnych zarówno w materii społecznej, jak i ekonomicznej. Przemiany w sferze społecznej winny zmierzać w kierunku kreacji nowych szans życiowych dla ludności rolniczej, a ich realizacja nie może deprecjonować - w sensie ekonomicznym i socjalnym - żadnej grupy ludności wiejskiej [Woś, 1999]. Przekształcenia ekonomiczne winny iść w kierunku takiej przebudowy wsi i rolnictwa, która stworzyłaby podstawy konkurencyjności i efektywności ekonomicznej sektora żywnościowego oraz możliwości wyprowadzenia nadmiaru siły roboczej w sferę aktywności pozarolniczej. Procesy te winny być realizowane poprzez:

- realokację potencjałów wytwórczych (ziemi, pracy i kapitału) w kierunku dziedzin efektywniejszych ekonomicznie,
- poszukiwanie form aktywności gospodarczej zgodnych z uwarunkowaniami wewnętrznymi (istniejące zasoby czynników wytwórczych) i zewnętrznymi (istniejący lub tworzący się popyt),
- kształtowanie nowych form powiązań gospodarstw rolnych oraz podmiotów przedsiębiorczości wiejskiej z instytucjami rynku, infrastruktury finansowej i informacyjno-konsultingowej,
- zmiany sposobów organizacji i zarządzania w rolnictwie i jego otoczeniu.

Zasadniczą barierą skuteczności narzędzi ekonomicznych w realizacji wyżej wymienionych procesów jest niska akumulacja kapitałowa rolnictwa, wynikająca

z chronicznej niewydolności dochodowej gospodarstw rolnych. Rolnictwo nie jest w stanie wygenerować środków na swoją restrukturyzację, stanowiąc tym samym hamulec przekształceń strukturalnych w całej gospodarce wiejskiej przy jej obecnym monofunkcyjnym charakterze. Istotnym zatem determinantem rozwoju tej sfery gospodarki winien być system finansowy (infrastruktura finansowa). Za jego pośrednictwem dokonuje się bowiem transfer zewnętrznych środków kapitałowych niezbędnych do zasilenia procesów przebudowy gospodarki wiejskiej. Im jest on stabilniejszy, sprawniejszy i bardziej innowacyjnym, tym łatwiej można planować i wdrażać ambitniejsze strategie rozwojowe [Kulawik, 1997]. System finansowy może wpływać na rozwój ekonomiczny poprzez mobilizację oszczędności, powiększanie udziału inwestycji w oszczędnościach oraz podwyższenie efektywności zaangażowanego kapitału (efekty dźwigni finansowej). Instytucje finansowe, w tym głównie banki, mogą stymulować wzrost stopy akumulacji kapitału poprzez tworzenie odpowiednich warunków do oszczędzania, inwestowania i aktywności gospodarczej. Mogą również zachęcać do efektywniejszego alokowania zasobów czynników wytwórczych, preferując bardziej produktywne działania i obszary inwestycji.

Istotnym elementem systemu finansowego gospodarki wiejskiej jest spółdzielczy sektor bankowy, którego aktywne uczestnictwo wydaje się nieodzowne w realizacji przemian strukturalnych na wsi. Założenie takie wynika z faktu, iż banki spółdzielcze tworzą najliczniejszą sieć bankową w Polsce, usytuowaną w strukturze lokalnej. Mają ponadto duże doświadczenie i tradycję w finansowaniu gospodarki wiejskiej, znają specyfikę tego sektora, a także potrzeby lokalnych środowisk. Utworzenie sprawnego systemu finansowania w obszarze gospodarki wiejskiej będzie w dużej mierze uwarunkowane dostosowaniem struktury organizacyjnej, kapitałowej i metod działalności banków spółdzielczych do warunków rynku, potrzeb restrukturyzacyjnych sektora rolnego oraz wymogów polityki strukturalnej wobec wsi i rolnictwa.

W aspekcie akcesji Polski z Unią Europejską wyłania się problem takiego przygotowania instytucji finansowych (w tym głównie banków), aby w pełni zrealizować zamierzenia inwestycyjne na poziomie jaki umożliwi wysokość wsparcia finansowego ze strony UE. Chodzi o środki z przedakcesyjnych programów pomocowych SAPARD i ISPA¹, a także przyszłe środki strukturalne. Zgodnie z koncepcją Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w realizacji programu SAPARD funkcję instytucji płatniczej i wdrożeniowej ma pełnić Agencja

¹ SAPARD – Przedakcesyjny Instrument Wsparcia dla Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (*Support of Pre-Accession Measures for Agriculture and Rural Development*) – instrument będzie wspierał działania w zakresie modernizacji rolnictwa oraz rozwoju obszarów wiejskich.

ISPA – Instrument Przedakcesyjny dla Polityk Strukturalnych (*Instrument for Structural Policies for Pre-Accession*) – instrument będzie wspierał inwestycje w sferze ochrony środowiska przyrodniczego oraz rozwoju sieci transportowych. Uruchomienie programów – rok 2000 [Szlachta, 1999].

Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), która również po akcesji będzie zarządzać instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej [Rutkowska, 1999]. W realizacji tych programów partnerem dla Agencji winny być banki spółdzielcze jako instytucje realizacyjne, odpowiedzialne za tworzenie systemu informacyjnego i proceduralnego oraz za alokację i kontrolę wykorzystania środków na założone cele inwestycyjne.

W tym świetle istotnym wydaje się zbadanie obecnej sprawności banków spółdzielczych w realizacji misji jaką jest świadczenie usług na rzecz środowisk wiejskich. W szczególności zaś, określenie kształtu i efektywności systemu kredytowania gospodarki wiejskiej w zakresie realizacji podstawowych funkcji kredytów.

2. Cel i metodyka badań

Przedmiotem opracowania jest analiza działalności kredytowej banków spółdzielczych w aspekcie jej wpływu na przebieg przekształceń strukturalnych lokalnej gospodarki wiejskiej. Wychodząc z założenia, iż procesy restrukturyzacyjne wymagają wsparcia finansowego w szczególności w strukturze rolnictwa rozdrobnionego do badań wytypowano region podkarpacki. W celu kompleksowego ujęcia problemu zawężono pole badawcze do skali lokalnej obejmującej obszar powiatu strzyżowskiego, o typowo rolniczym charakterze, zdominowanym przez indywidualną rodzinną gospodarkę chłopską. Banki do próby zostały dobrane w sposób celowy oparty o kryterium ich usytuowania na terenie ww. powiatu.

Badaniami objęto wszystkie banki spółdzielcze rejonu strzyżowskiego, tj. BS w Strzyżowie, BS w Czudcu, BS w Niebylcu, BS w Wiśniowej i BS we Frysztaku, poddając analizie ich działalność kredytową w sferze gospodarki wiejskiej w latach 1996–1998. Materiał źródłowy uzyskano w drodze wywiadów standaryzowanych przeprowadzonych w bankach, a także analizy sprawozdań finansowych oraz sprawozdań kredytowych banków obejmujących w szczególności finansowanie rolnictwa i przedsiębiorczości pozarolniczej w gospodarstwach chłopskich.

3. Specyfika i problemy kredytowania rolnictwa rozdrobnionego

Każdy rodzaj działalności posiada pewne cechy charakterystyczne z punktu widzenia finansowania. W przypadku rolnictwa wynika to ze specyfiki produkcji rolnej, a przede wszystkim sezonowości i charakterystycznej struktury czynników wytwórczych zaangażowanych w tę produkcję [Kulawik, 1995]. Dla potencjalnego kredytodawcy oznacza to konieczność zaakceptowania dłuższych okresów zaangażowania kapitałów oraz podwyższonego ryzyka. Ryzyko to jest pochodną zarówno obiektywnych czynników przyrodniczych, jak też makro i mikroekonomicznych wynikających ze specyfiki otoczenia rolnictwa, rynku

rolnego i samej produkcji rolnej. Dodatkowo kredytowanie gospodarki chłopskiej rozdrobnionej, o niskiej towarowości i słabej orientacji rynkowej jaka dominuje w regionie podkarpackim, wiąże się z jednostkowo niskim zapotrzebowaniem kapitałowym gospodarstw, podnosząc tym samym koszty transakcji udzielenia i monitorowania kredytu. Duże ryzyko kredytowe wynika również z silnej koncentracji funkcji ekonomicznej i socjalnej w gospodarstwach, co wiąże się z potencjalnym zagrożeniem wykorzystania kredytu na cele bytowo-konsumpcyjne.

Powyższe czynniki powodują, iż tego typu rolnictwo pozostaje poza strefą zainteresowań dużych komercyjnych pośredników finansowych, zaś główny ciężar jego finansowania realizują banki spółdzielcze i Bank Gospodarki Żywnościowej.

Oddziaływanie na rozwój rolnictwa przy pomocy narzędzi ekonomicznych, stanowi jedną z form funkcjonowania polityki rolnej. Barierą procesów restrukturyzacyjnych w strukturze rolnictwa rozdrobnionego jest daleko idące rozproszenie zasobów wytwórczych, połączone z niedorozwojem ich rynku. Skutkuje to w przypadku ziemi i pracy brakiem „normalnej” ceny rynkowej regulującej i ułatwiającej przepływ tych zasobów, co w zasadniczy sposób ogranicza również efektywność rynkowych instrumentów interwencjonizmu państwa w tej sferze. Postępujący wzrost kapitałochłonności rolnictwa, spowodowany ciągłym powiększaniem się strumienia zewnętrznych, coraz droższych środków produkcji sprawia, że gospodarstwa rolne zorientowane towarowo nie są w stanie finansować swojej działalności jedynie z środków własnych [Klepacki, 1996]. Niska towarowość w niewielkich obszarowo gospodarstwach uniemożliwia zwiększenie nakładów na rozwój i modernizację [Ostrowski 1997].

W tych warunkach jedynym efektywnym narzędziem stymulującym przemiany w strukturze zasobów i modernizację rolnictwa wydaje się być kredyt, zwłaszcza zaś kredyt inwestycyjny. Dopływ kapitału obcego, wspomagając kapitał wewnętrzny, może podwyższać jego efektywność w wyniku wyzwiania efektów mnożnikowych i akumulacyjnych, a zatem podnosić potencjał rozwojowy gospodarstwa i jego zdolność do zmian.

4. Działalność kredytowa banków spółdzielczych w obszarze gospodarki wiejskiej a ich sytuacja ekonomiczno-finansowa

Działalność kredytowa stanowi podstawową formę zarobkowania banku i ma decydujący wpływ na jego wynik finansowy i kondycję ekonomiczną. Jednakże zakres, forma i segment rynku będący przedmiotem kredytowania są uzależnione od wielkości banku, jego specjalizacji, usytuowania na rynku, a także od pozycji banku wynikającej z dotychczasowej działalności, tradycji i marki funkcjonującej w świadomości potencjalnych klientów. Zasadniczym zagadnieniem dla każdego banku jest więc określenie strategii działalności kredytowej. Warunkiem

skuteczności i efektywności ekonomicznej w tym zakresie jest znalezienie swojego „miejsca” na rynku.

Wszystkie banki spółdzielcze powiatu strzyżowskiego można zaliczyć do małych jednostek o prostej i słabo rozwiniętej strukturze organizacyjnej oraz niskich zasobach kapitałowych. Banki spółdzielcze w Strzyżowie, Czudcu, Niebylcu i Frysztaku są zrzeszone w Rzeszowskim Banku Regionalnym S.A. (RBR). Natomiast Bank Spółdzielczy w Wiśniowej należy do struktury Gospodarczego Banku Południowo-Zachodniego we Wrocławiu. Żaden z banków nie posiada wyodrębnionych punktów kasowych, oddziałów i filii, nie zamierza również w najbliższym czasie otwierać takich placówek w terenie.

Banki znajdujące się w strukturze Krajowego Zrzeszenia Banków Spółdzielczych (KZBS), czyli zrzeszone w RBR, w okresie przeprowadzania badań (kwiecień 1999), planowały konsolidację kapitałową wokół Banku Spółdzielczego w Strzyżowie². W wyniku połączenia miał powstać jeden bank o charakterze powiatowym, z terenowymi oddziałami w gminach. Plany koncentracji wynikały w opinii prezesów nie tyle z chęci stworzenia silniejszej struktury, połączenia kapitałów i wzmocnienia tym samym potencjału finansowego oraz możliwości operacyjnych banków, co głównie z faktu nie spełnienia przez ww. banki minimum kapitałów własnych do osiągnięcia progów kapitałowych ustalonych przez Komisję Nadzoru Bankowego³. Niemniej w ich opinii decyzja o konsolidacji jest słuszna ekonomicznie, a na połączeniu zyskają klienci banków, gdyż utworzona w wyniku koncentracji struktura będzie miała możliwość udzielania wyższych kredytów, zaś większe kapitały pozwolą na wzbogacenie dotychczasowej oferty i nowe inwestycje. Do korzyści wynikających z konsolidacji banków prezesi zaliczyli również znaczne ograniczenie kosztów (m.in. zatrudnienia) oraz wzrost wskaźnika koncentracji kredytów.

Do zasadniczych barier ograniczających działalność kredytową banków w ich obszarze operacyjnym prezesi zaliczyli (odpowiedzi uszeregowane wg. liczby wskazań):

- niski popyt na kredyty (rolne i pozarolnicze),
- nadmierne zdetalizowanie kredytów,
- niski poziom zamożności ludności,
- trudną sytuację finansową klientów (w szczególności gospodarstw rolnych),
- konkurencję innych banków,
- ograniczenia rynku pracy,
- brak restrukturyzacji w rolnictwie regionu,
- wysoki koszt kredytu dla potencjalnych klientów.

² Konsolidacja nastąpiła z dniem 01.07.1999 r.

³ Uchwała KNB z dnia 5 sierpnia 1998 ustaliła minimalny próg kapitałów własnych dla banków spółdzielczych na poziomie 300 tys. EURO.

Obok tego do zewnętrznych (pozaregionalnych) czynników ograniczających finansowanie gospodarki wiejskiej zaliczono:

- okrojenie preferencyjnych linii kredytów rolnych,
- brak spójnej polityki rolnej i programu rozwoju obszarów wiejskich,
- niską opłacalność produkcji rolnej.

Zdaniem prezesów czynnikami, które sprzyjać będą działalności kredytowej w regionie, są:

- duży potencjał przedsiębiorczości tkwiący w lokalnej społeczności,
- aktywność gospodarcza i zaradność samorządów lokalnych,
- możliwość pozyskania środków pomocowych UE na rozwój wsi i rolnictwa.

Oprócz korzyści wynikających z połączenia banków do czynników wewnętrznych, które mogą w przyszłości sprzyjać rozwojowi działalności kredytowej zdaniem prezesów należą:

- znajomość klientów i ich potrzeb,
- szybkie rozpoznawanie i zagospodarowywanie nowych segmentów rynku,
- dogodne położenie i bliskość do klienta,
- rozwój współpracy z innymi BS-ami i bankiem zrzeszającym,
- doskonalenie kadry i technik obsługi klienta.

Słabościami wewnętrznymi banków są ich niskie zasoby kapitałowe, które nawet po konsolidacji będą determinować zakres i skalę działalności kredytowej, a także spadek rentowności operacji kredytowych.

Zestawienie podstawowych pozycji bilansowych oraz parametrów finansowych wskazuje na niski poziom kapitalizacji banków spółdzielczych oraz pozwala na określenie pewnych tendencji w ich kondycji finansowej na przestrzeni badanego okresu (tab. 1).

Sytuację finansową banków spółdzielczych w badanym okresie można uznać za dobrą i względnie stabilną, jednakże przy niskim poziomie podstawowych parametrów finansowych, takich jak suma bilansowa oraz fundusze własne i zyski, co w znacznej mierze ogranicza ich możliwości rozwojowe w aspekcie potrzeb finansowych gospodarki wiejskiej. Wszystkie banki notowały nominalny wzrost aktywów, który w roku 1997 wynosił przeciętnie - 15,3%, zaś w roku następnym - 11%. Jednakże skorygowany o dynamikę inflacji odpowiada realnemu wzrostowi odpowiednio o; 1,8% oraz 2,4%⁴. Podobnie wszystkie banki notowały dodatnie wyniki finansowe oraz przeciętny – chociaż odbiegający znacznie od najlepszych banków sektora - poziom wskaźników rentowności (rentowność brutto, ROA, ROE) i wypłacalności (tab. 1).⁵ Zaobserwowana tendencja

⁴ Inflacja wg. GUS wyniosła w roku 1997 - 13,5%, zaś w roku 1998 - 8,6%.

⁵ Największych 150 banków sektora spółdzielczego w roku 1998 zanotowało następujący przeciętny poziom wskaźników; ROA – 1,81%, ROE – 19,8%, wsp. wypłacalności 13,7% [Kurasz, 1999].

wzrostu efektywności ekonomicznej banków w roku 1997 w stosunku do roku poprzedniego, uległa odwróceniu w roku 1998. Wszystkie banki zanotowały spadek zysków oraz rentowności, często poniżej poziomu tych mierników z roku 1996 (tab. 1). Stało się tak pomimo zmniejszania przez banki pozaoperacyjnych kosztów działalności, m. in. poprzez ograniczanie zatrudnienia (9% w stosunku do roku 1997). Świadczy to o znacznym pogorszeniu warunków funkcjonowania banków w sferze obszarów wiejskich.

Tabela 1

Charakterystyka ekonomiczno-finansowa banków spółdzielczych powiatu strzyżowskiego w okresie 1996-98 r.

Wyszczególnienie	Wartości przeciętne dla banków regionu za rok:							
	1996		1997		1998		Dynamika	
	Średnia	Wsp. zmienności	Średnia	Wsp. zmienności	Średnia	Wsp. zmienności	1997/96	1998/97
Suma bilansowa	3869,2	21,5	4461,0	17,8	4951,2	19,4	115,3	111,0
Kredyty ogółem	1043,2	52,5	1271,9	68,1	1473,4	71,5	121,9	115,9
Depozyty ogółem	3083,8	25,7	3536,8	26,0	4105,2	22,2	114,7	116,1
Fundusze brutto	264,8	59,0	363,3	60,8	440,8	47,6	137,2	121,3
Fundusze netto	262,4	60,4	324,6	46,8	342,9	49,3	123,7	105,6
Zysk brutto	87,6	46,6	118,6	22,2	72,5	46,5	135,4	61,1
Zysk netto	41,4	79,0	85,4	34,7	50,7	39,1	206,2	59,4
Rentowność brutto	13,4	45,3	16,1	28,2	8,6	47,2	120,1	53,4
Wsp. wypłacalności	13,7	29,8	15,5	21,3	13,2	11,7	113,1	85,1
ROA	1,1	86,0	1,9	44,8	1,0	45,3	172,7	52,6
ROE	13,8	59,7	31,9	52,0	16,1	33,4	231,1	50,4
Liczba zatrudnionych	11,8	17,4	11,8	17,4	10,8	13,7	100,0	91,5
Zysk brutto na 1 zat.	7,4	41,5	10,4	33,3	6,6	41,1	140,5	63,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdań finansowych banków.

Najbardziej aktywną formą działalności operacyjnej banków jest udzielanie kredytów. Udział tej pozycji w strukturze aktywów jest istotnym miernikiem pozycji i aktywności banku na rynku finansowym. Analizowane banki spółdzielcze wykazywały w tym zakresie bardzo dużą zmienność (tab. 1). W 1996 roku przeciętna wartość udzielonych przez banki kredytów kształtowała się na poziomie 1.043,2 tys. zł, co stanowiło niespełna 27% wartości aktywów ogółem. Najwyższy udział, notowały BS Wiśniowa tj. 39% i BS Strzyżów - 37,1%, najniższy zaś BS Frysztak - 17,2%. W roku 1997 przeciętny udział kredytów w aktywach wzrósł do 28,5%, zaś w 1998 osiągnął poziom 29,8%. Zaobserwowano ponadto tendencję do dalszego pogłębiania różnicowania w zakresie tego miernika w badanej grupie banków. Banki które posiadały wysoki udział kredy-

tów w aktywach wykazywały wzrost wartości tego miernika (w 1998 roku BS Strzyżów – 45,1%, zaś BS Wiśniowa – 52,8%), zaś pozostałe obniżyły i tak już niski jego poziom: odpowiednio BS Frysztak do 11,8%, BS Czudec z 20,8% w roku 1996 do 17,7% w roku 1998, zaś BS Niebylec z 18,3% do 17,3%. Tendencja ta świadczy o alokacji funkcji operacyjnych na lokalnym rynku finansowym wynikających ze wzrostu konkurencyjności pomiędzy bankami. Bank Spółdzielczy w Strzyżowie - najmocniejszy kapitałowo w analizowanej grupie - wykorzystywał swoją pozycję do kredytowania inwestycji, które były poza możliwością finansową pozostałych banków spółdzielczych. Obok niego liderem w zakresie operacji finansujących był BS w Wiśniowej, który sukcesywnie zwiększał swój udział na lokalnym rynku kredytowym pomimo, iż pod względem własnych zasobów kapitałowych jest bankiem najmniejszym w regionie. Było to wynikiem strategii opartej na aktywnej działalności kredytowej oraz faktu, iż bank ten działając w innej strukturze zrzeszeniowej niż pozostałe banki, dysponował szerszymi możliwościami otwartej konkurencji o pozyskanie klienta.

W analizowanym okresie wszystkie banki spółdzielcze (za wyjątkiem BS we Frysztaku) notowały nominalny wzrost wartości udzielonych kredytów. Dynamika wzrostu kredytów kształtowała się przeciętnie w roku 1997 na poziomie 21,9%, zaś w roku 1998 spadła do 15,9%, co odpowiada wzrostowi realnemu odpowiednio; 8,4% oraz 7,3 % (tab. 1). Wydaje się, iż taki przyrost wartości kredytów nie pokrywa zapotrzebowania na ten rodzaj finansowania ze strony lokalnej gospodarki wiejskiej.

Analiza kondycji ekonomiczno-finansowej banków ukazuje istotną, dodatnią korelację pomiędzy udziałem kredytów w sumie bilansowej banków, a osiąganą przez nie rentownością zysku brutto i rentownością aktywów (ROA). Ważnym wskaźnikiem analitycznym jest wartość i udział procentowy należności nieregularnych w strukturze należności ogółem banku. Wysoki udział należności nieregularnych wiąże się ze znacznym ryzykiem kredytowym, wynikającym z zagrożenia zwrotności i terminowości kredytów, oraz skutkuje zamrożeniem środków pieniężnych na rezerwach celowych⁶. W analizowanych bankach należności takie kształtowały się przeciętnie na poziomie 69 tys. zł w 1996 roku, natomiast w latach następnych spadły do poziomu 8,3 tys. zł w roku 1997 i 0,5 tys. zł w roku 1998. Tendencja taka jest bardzo pozytywna i świadczy o lepszej merytorycznej analizie wniosków kredytowych, a co za tym idzie udzielaniu kredytów klientom posiadającym bieżącą i perspektywiczną zdolność kredytową oraz o dobrym i skutecznym zabezpieczeniu ich zwrotności.

⁶ Zarządzenie nr 13 Prezesa NBP, z dnia 10 grudnia 1994, w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków. Dziennik Urzędowy NBP nr 23, z 14 grudnia 1994 roku.

Działalność kredytową banku można analizować w różnych przekrojach. Jednym z nich jest liczba i dynamika prowadzonych przez bank rachunków kredytowych (tab. 2).

Tabela 2

Liczba i dynamika rachunków kredytowych w bankach spółdzielczych powiatu strzyżowskiego w latach 1996-1998

Wyszczególnienie	Liczba rachunków kredytowych w latach:			Dynamika (w %)	
	1996	1997	1998	1997/1996	1998/1997
BS Strzyżów	1061	1530	1545	144,2	101,0
BS Niebylec	845	718	648	85,0	90,3
BS Czudec	705	598	624	84,8	104,3
BS Wiśniowa	620	780	870	125,8	111,5
BS Fryszak	384	456	426	118,8	93,4
Średnia	723,0	816,4	822,6	112,9	100,8
Współczynnik zmienności	34,9	51,2	52,7	—	—

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Dane dotyczące liczby rachunków kredytowych oraz wartości kredytów przypadających na jeden rachunek dostarczają informacji o stopniu detaliczności tej sfery działalności banków. W badanej grupie była ona bardzo wysoka. Przeciętnie w roku 1996 jeden rachunek był obciążony kwotą kredytów o wartości 1,44 tys. zł, w roku następnym wartość ta wzrosła o 8%, zaś w roku 1998 o 15% do poziomu 1,79 tys. zł. Dynamika liczby prowadzonych rachunków kredytowych wskazuje natomiast na stopień aktywności banków na lokalnym rynku finansowym w zakresie operacji kredytowych. Badaną zbiorowość cechuje duże zróżnicowanie pod tym względem, potwierdzające hipotezę o stopniowej alokacji działalności operacyjnej i podziale rynku pomiędzy poszczególnymi bankami spółdzielczymi (tab. 2).

Tabela 3

Przeciętna struktura kredytów według okresów kredytowania banków spółdzielczych rejonu strzyżowskiego w okresie 1996-1998 r.

Wyszczególnienie	Rok		
	1996	1997	1998
Kredyty ogółem (w %)	100,0	100,0	100,0
w tym;			
- kredyty do 1 roku	66,1	43,4	40,5
- kredyty od 1 do 5 lat	28,8	47,1	53,1
- kredyty powyżej 5 lat	5,1	9,5	6,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ankietowych.

Analiza struktury kredytowej banków ze względu na okres kredytowania pozwala wykazać ogólną tendencję wzrostową udziału kredytów średnioterminowych, tj. od 1 do 5 lat, kosztem kredytów krótkoterminowych (tab. 3). Jednakże struktura ta wykazuje duże zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi bankami, zwłaszcza w zakresie kredytów długoterminowych, a nawet w tym samych bankach na przestrzeni kolejnych lat. Tak duża zmienność w zakresie tego kryterium wskazuje, iż jedynie w części struktura kredytowa banków wynika z ich strategii działalności, w dużym stopniu determinowana jest natomiast doraźnymi potrzebami wynikającymi z otoczenia oraz warunkami polityki interwencyjnego kredytowego państwa.

W strukturze kredytowej banków spółdzielczych ze względu na cel kredytowania dominują kredyty konsumpcyjne, których przeciętny udział w 1998 roku wynosił 61,1% (tab. 4). Zdecydowana ich większość była kierowana do osób fizycznych tj. 96%, pozostałe zaś trafiały do lokalnych drobnych przedsiębiorców i gospodarstw rolnych. W przeważającej części były to kredyty ratalne przeznaczone na zakup dóbr trwałego użytku. Najwięcej tego typu kredytów udzielił BS w Strzyżowie, co niewątpliwie wiąże się z jego pozycją i funkcjonowaniem na rynku miejskim, stwarzającym większe możliwości popytowe w zakresie kredytowania konsumpcyjnego. Wychodząc naprzeciw konkurencji banków komercyjnych BS w Strzyżowie oferował szereg ułatwień dla klientów wynikających z aktywnej współpracy z lokalnymi podmiotami handlowymi i usługowymi w zakresie finansowania sprzedaży ratalnej. Banki spółdzielcze w Czudcu i Frysztaku działające na obszarach typowo wiejskich udzieliły 3-krotnie mniej kredytów konsumpcyjnych niż BS w Strzyżowie, natomiast BS w Niebylcu nie prowadził tego typu kredytowania.

Tabela 4

Przeciętna wartość i struktura kredytów ze względu na ich przeznaczenie i rodzaj kredytobiorców w bankach spółdzielczych w roku 1998

Wyszczególnienie	Rodzaj kredytobiorców						
Rodzaj kredytów (w tys. zł.)	Gospo- darstwa rolne	Podmioty gospo- darcze	Osoby fizyczne	Inni	Ogółem	Struktura w %	Współ- czynnik zmien- ności
Konsumpcyjne	16,4	12,0	880,1	4,5	913,0	61,1	84,8
Inwestycyjne	95,0	37,1	23,4	27,5	183,0	12,3	81,5
Obrotowe	203,8	143,4	48,4	2,2	397,8	26,6	61,9
Ogółem	315,2	192,5	951,9	34,3	1493,8	100,0	66,0
Struktura w %	21,1	12,9	63,7	2,3	100,0	–	–
Współczynnik zmienności	35,4	113,7	76,5	114,1	66,0	–	–

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ankietowych.

Kredyty obrotowe stanowiły w roku 1998 drugą pozycję w strukturze rodzajowej kredytów (tab. 4). Były to głównie kredyty o charakterze interwencyjnym lub sezonowym kierowane do gospodarstw rolnych (51%) oraz typowe kredyty eksploatacyjne dla przedsiębiorstw i osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (48%). Struktura kredytowania obrotowego była we wszystkich bankach podobna tj. wykazująca dominację kredytów rolnych za wyjątkiem BS w Strzyżowie i BS w Niebylcu, gdzie nieznacznie przeważały kredyty obrotowe finansujące przedsiębiorczość pozarolniczą.

Kredyty inwestycyjne wykazywały najniższy udział w strukturze kredytowej banków (12,3% w roku 1998), co jest niewątpliwie zjawiskiem niekorzystnym w świetle potrzeb restrukturyzacyjnych lokalnej gospodarki wiejskiej (tab. 4). Znaczna ich część była kierowana do gospodarstw rolnych – 51,9% (głównie kredyty preferencyjne z dofinansowaniem ARiMR). W latach 1996-98 z kredytów inwestycyjnych skorzystało zaledwie 1,5% gospodarstw rolnych powiatu strzyżowskiego, zaś średnia wartość takiego kredytu wynosiła 7400 zł. Drugim segmentem działalności gospodarczej, korzystającym z kredytowania inwestycyjnego były przedsiębiorstwa, głównie zaś podmioty przetwórstwa rolno-spożywczego oraz przedsiębiorstwa o charakterze lokalnym (20,3%), a także jednostki budżetowe (15%) i osoby fizyczne (12,8%).

Wysoki stopień zróżnicowania działalności kredytowej banków - zarówno pod względem celu kredytów, jak i segmentu kredytobiorców (zmienność obu cech na poziomie 66%), przy zbliżonych warunkach lokalnego rynku na którym funkcjonują - świadczy, iż ich strategię w tym zakresie wyznacza wewnętrzna konkurencja pomiędzy bankami, a także dostosowanie działalności kredytowej do charakteru i możliwości lokalnego popytu na kredyt.

5. Kredytowanie rolnictwa przez banki spółdzielcze rejonu strzyżowskiego w latach 1996-1998

Kredyt rolny jest taką samą kategorią kredytu jak inne, jednakże będąc jednym z instrumentów wspierania rozwoju wsi i rolnictwa, spełnia dodatkowe pozafinansowe funkcje [Rogowski, Kata, 1998]. Popyt na kredyty w rolnictwie zaczął wzrastać gdy minął szok związany z wprowadzeniem wolnego rynku i kredytów komercyjnych. Potrzeby restrukturyzacyjne w obszarze gospodarki wiejskiej, będą determinować dalszy wzrost zapotrzebowania na ten rodzaj finansowania.

Ustawa z dnia 24 czerwca 1994 roku o restrukturyzacji finansowej banków spółdzielczych i BGŻ, wyznacza bankom spółdzielczym szczególną rolę w finansowaniu rolnictwa⁷, ten bowiem segment rynku jest ich naturalną bazą. Jego

⁷ Dz.U., 1994, nr. 80 poz. 369.

obsługa i finansowanie wymaga wiedzy i doświadczenia wynikającego z specyfiki i charakteru produkcji rolnej. Pozycja banków spółdzielczych w tej sferze jest ugruntowana dotychczasowym doświadczeniem, tradycją oraz względami praktycznymi wynikającymi z bliskości tych banków do klienta na wsi i w małych miasteczkach [Czerwiec, 1999].

Tabela 5

Wartość i udział kredytów rolnych w działalności finansowej banków spółdzielczych powiatu strzyżowskiego w latach 1996-1998

Wyszczególnienie	Rok								
	1996			1997			1998		
	Średnia wartość w tys. zł	Struktura w %	Wsp. zmienności	Średnia wartość w tys. zł	Struktura w %	Wsp. zmienności	Średnia wartość w tys. zł	Struktura w %	Wsp. zmienności
Kredyty ogółem	1043,2	100,0	52,5	1271,9	100,0	68,1	1473,4	100,0	71,5
Kredyty rolne	420,4	40,3	48,9	422,3	33,2	27,1	336,2	22,8	30,9
Kredyty preferencyjne	278,6	26,7	24,1	322,0	25,3	28,7	237,6	16,1	43,7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ankietowych.

Przeciętna wartość kredytów udzielonych rolnikom przez banki spółdzielcze w roku 1996 wynosiła 420,4 tys. zł (tab. 5). Kredyty rolne ogółem stanowiły średnio 40,3% działalności kredytowej banków, z czego 2/3 to kredyty o preferencyjnym oprocentowaniu z dofinansowaniem ARiMR. W roku 1997 kredytowanie rolnictwa utrzymywało się nominalnie na podobnym poziomie jak w roku 1996, realnie nastąpił jednak spadek finansowania tej sfery działalności. Spadkowi temu nie towarzyszyło zmniejszenie kredytowania preferencyjnego (15,6% nominalny wzrost), co świadczy, iż był on głównie efektem mniejszego popytu na kredyty o komercyjnym oprocentowaniu. W roku 1998 wartość kredytów rolnych kształtowała się przeciętnie na poziomie 336,2 tys. zł, czyli znacznie poniżej wartości z roku poprzedniego - zarówno nominalnie (20,3%), jak i realnie (26,7%). Przyczyną tej sytuacji było ograniczenie środków budżetowych na finansowanie rolnictwa, jak również dalsze pogorszenie rentowności produkcji rolnej. Spadek udziału kredytów rolnych w strukturze kredytowej analizowanych banków, przy wzroście wartości kredytów ogółem w badanym okresie świadczy o tym, iż banki spółdzielcze angażowały swoje zasoby finansowe w innych pozarolniczych sferach gospodarczych. Warto zaznaczyć, iż w zakresie kredytowania rolnictwa banki wykazywały znacznie mniejsze zróżnicowanie (wartościowe i strukturalne) niż w aspekcie całej działalności kredytowej (tab. 5).

Udział kredytów preferencyjnych w strukturze kredytów rolnych ogółem wynosił przeciętnie w roku 1996 - 66,2%, zaś w roku 1997 wzrósł do 76,2 %. W tym okresie rolnicy, mając taką możliwość chętnie korzystali z kredytowania subwencjonowanego przez budżet, przede wszystkim na nakłady bieżące, a także

na inwestycje w gospodarstwach. W 1998 roku wskutek ograniczenia części linii preferencyjnych oraz zmniejszenia limitu środków przyznanych bankom przez ARiMR (zwłaszcza w I półroczu) większy odsetek rolników zmuszony był do finansowania działalności na zasadach komercyjnych. Sytuacja taka spowodowała spadek zainteresowania rolników kredytami, bowiem wielu z nich nie było stać na pokrycie kosztów obsługi tego typu finansowania. Zaobserwowana tendencja wystąpiła we wszystkich bankach, jednakże miała zróżnicowaną siłę, najbardziej dotykając te które były liderami w grupie pod względem kredytowania rolnictwa. Przeciętnie w roku 1998 banki zanotowały 32% realny spadek kredytów preferencyjnych, zaś ich udział w kredytach rolnych ogółem zmniejszył się do 70,2%.

Tabela 6

Charakterystyka działalności kredytowej banków spółdzielczych
w sferze kredytowania rolnictwa w latach 1996-1998

Wyszczególnienie		Wartości przeciętne w tys. zł			Średnia kwota kredytu dla gosp. indywid. (w zł)
		1996	1997	1998	
I.	Kredyty z dofinansowaniem ARiMR				
	1. Inwestycyjny podstawowy	37,2	33,4	23,0	12.300
	2. Zakup gruntów rolnych	–	–	–	–
	3. „Młody Rolnik”	28,5	30,5	8,0	15.930
	4. Branżowe i regionalne programy	1,2	–	–	6.000
	5. Kredyty inwestycyjne na nowe miejsca pracy	–	5,0	–	25.000
	6. Inne	12,2	25,0	31,4	3.573
II.	Zakup rzeczowych środków do produkcji rolniczej	200,4	252,3	150,6	1.080
III.	Komercyjne kredyty inwestycyjne na cele rolnicze	96,0	17,6	20,0	16.700
IV.	Kredyty skupowe	3,4	3,0	–	16.000

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ankietowych.

Najwyższą pozycję w strukturze kredytowania preferencyjnego zajmowały kredyty obrotowe na zakup rzeczowych środków do produkcji rolnej. W roku 1996 stanowiły one prawie 53% wszystkich kredytów rolniczych (tab. 6). Duże znaczenie miały też kredyty z linii „Inwestycyjny Podstawowy” (9,8%) oraz „Młody Rolnik” (7,5%). Pierwsze z nich były udzielane głównie na zakup środków trwałych (ciągników i maszyn rolniczych), a także na cele budowlane i modernizacyjne. Drugie zaś rolnikom do 40 roku życia na utworzenie lub urządzenie gospodarstwa rolnego. W roku 1997 struktura kredytowania rolnictwa była podobna jak w roku poprzednim, przy niewielkim wzroście kredytów obrotowych w stosunku do inwestycyjnych. Natomiast w roku 1998 spadkowej

tendencji wartości kredytów rolnych ogółem towarzyszyło znaczne ograniczenie udziału kredytów inwestycyjnych z dofinansowaniem ARiMR (tab. 6).

Charakterystyczne jest, że z podstawowych linii preferencyjnych żaden z badanych banków nie udzielił kredytów na zakup gruntów rolnych, a także z linii kredytów na rozpoczęcie lub zwiększenie produkcji. Świadczyć to może o słabym przebiegu procesów strukturalnych w rolnictwie rejonu strzyżowskiego. Niedostatek wolnych zasobów ziemi, wynikający z braku w badanym rejonie ziemi popegeerowskiej i niewielkiego obrotu gruntami chłopskimi jest hamulcem przemian w zakresie struktury agrarnej. Podupadającym gospodarstwom rolnym nie towarzyszy zbywanie ziemi i na tej bazie tworzenie nowych lub powiększanie już istniejących gospodarstw. Praktyczne nie istnienie rynku ziemi skutkuje brakiem popytu na ten rodzaj kredytów. Za wyjątkiem jednego przypadku, banki nie znajdowały również kredytobiorców na kredyty inwestycyjne tworzące nowe miejsca pracy. W badanym okresie nie były także udzielone pożyczki na małą przedsiębiorczość (tab. 5). Świadczyć to może o słabym potencjale przedsiębiorczości w rejonie strzyżowskim. Jeżeli jednak zważyć, iż w badanym okresie na obszarze powiatu zanotowano prawie 8% wzrost liczby podmiotów gospodarczych, przy ich nasyceniu (60 podmiotów na 1000 mieszkańców) na poziomie przeciętnej dla regionu podkarpackiego, wskazuje to raczej na niską aktywność banków w zakresie finansowania inicjatyw gospodarczych. Wydaje się, iż w trudnych uwarunkowaniach rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, banki spółdzielcze nie potrafią dostatecznie rozpoznawać i wychodzić na przeciw prywatnej inicjatywie gospodarczej, w dużej mierze ustępując tu pola bankom komercyjnym i ponadregionalnym.

Niska wartość i niewielka liczba (łącznie 40 szt.) kredytów inwestycyjnych na cele rolnicze o komercyjnym oprocentowaniu, wskazuje na niedostatek w rejonie gospodarstw o silnych motywacjach rozwojowych (tab. 6). Głównymi klientami banków spółdzielczych byli rolnicy indywidualni, posiadający gospodarstwa drobnotowarowe. W strukturze kredytowania niewielki odsetek to kredyty przeznaczone dla dużych gospodarstw o charakterze przedsiębiorstw rolnych, a także jednostek zajmujących się obsługą rolnictwa (kredyty branżowe i regionalne, skupowe). W większości podmioty takie były obsługiwane przez BGŻ lub inne banki. Niska średnia kwota kredytów inwestycyjnych, a także obrotowych (limitowanych obszarem gospodarstwa) jednoznacznie wskazuje na rozdrobnienie i słabość lokalnego rolnictwa (tab. 6).

6. Wnioski

Analiza działalności banków spółdzielczych rejonu strzyżowskiego w sferze finansowania gospodarki wiejskiej pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Banki spółdzielcze funkcjonujące na terenie badanego powiatu należą do małych instytucji finansowych o niskim poziomie kapitałów własnych. Charakter i zakres ich działalności jest warunkowany położeniem w strukturze rolnictwa rozdrobnionego, niskotowarowego o monofunkcyjnym charakterze obszarów wiejskich.
2. W najbliższych latach nie należy oczekiwać zasadniczych zmian w strukturze celów i strategii funkcjonowania banków spółdzielczych. Natomiast nowe wymogi prawa bankowego, a także konkurencja ze strony innych instytucji finansowych będą czynnikiem wymuszającym konsolidację kapitałową.
3. Wskaźniki finansowe dotyczące rentowności i wypłacalności banków kształtowały się w analizowanym okresie na bezpiecznym poziomie. Do korzystnych tendencji należy zaliczyć zmniejszenie kredytów nieregularnych w strukturze należności banków. Jednakże struktura bilansowa wskazuje na pewną pasywność w ich działalności operacyjnej.
4. Niestabilność przestrzeni ekonomiczno-prawnej połączona z wzrostem konkurencyjności na rynku finansowym stanowi wyzwanie dla aktywności operacyjnej banków, która w trudnych warunkach rozdrobnionej gospodarki wiejskiej będzie decydować o ich pozycji i perspektywach rozwojowych.
5. W zakresie finansowania rolnictwa banki spółdzielcze nie obawiają się konkurencji ze strony innych banków, o czym świadczy niepostrzeżenie przez kierownictwo potrzeby działań marketingowych w tej sferze.
6. Dalsze perspektywy rozwojowe w zakresie finansowania rolnictwa banki upatrują w przyśpieszeniu tempa i skuteczności procesów restrukturyzacyjnych w tym sektorze. Przeprowadzone badania wskazują jednak, iż dotychczasowa wysokość i struktura kredytów według ich przeznaczenia wpływa w ograniczonym zakresie na restrukturyzację potencjału wytwórczego gospodarstw chłopskich. Głównie są to bowiem kredyty obrotowe, krótkoterminowe, które nie zmieniają lecz utrzymują tradycyjną, wadliwą strukturę produkcyjną gospodarstw.
7. Analizowane banki w niewielkim stopniu finansują przedsiębiorczość pozarolniczą na wsi, co jest niekorzystne w świetle potrzeby finansowego wsparcia procesów wielofunkcyjnego rozwoju lokalnej gospodarki wiejskiej.

LITERATURA

1. Czerwiec K.: Bank połączonych sił. „Bank Spółdzielczy”, nr 1, 1999.
2. Klepacki B.: Zmiany w korzystaniu z kredytów przez rolników indywidualnych w okresie transformacji ustrojowej (1998-1994). [w:] „Działalność kredytowa banków oraz warunki uzyskiwania kredytu w rolnictwie”. Wyd. „Fundacja Rozwój SGGW”, Warszawa 1996.
3. Kulawik J.: Infrastruktura finansowa a rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. *Wieś i Rolnictwo*, nr 4, 1997, s. 4.
4. Kulawik J.: Kapitał w rolnictwie. *Studia i monografie*, nr 76, IERiGŻ, 1995, s. 24.
5. Kurasz K.: Czas fuzji. Ranking; Największe banki spółdzielcze w 1998 r., „Rzeczpospolita” nr 160, 1999, s. B 4.
6. Ostrowski L.: Kredytowanie gospodarki chłopskiej w latach 1992-1996. „Bank i Kredyt”, nr 11, 1997.
7. Rogowski J. Kata R.: Kierunki i efektywność wykorzystania kredytów inwestycyjnych w rolniczych gospodarstwach rodzinnych województwa krośnińskiego. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie*, nr 335, 1998, s. 179.
8. Rutkowska A.: Chcemy być dystrybutorami środków sapardowskich. „Bank Spółdzielczy” nr 8, 1999, s. 30.
9. Szlachta J.: Polska polityka regionalna w aspekcie polityki Unii Europejskiej. „Wieś i Rolnictwo”, nr 3, 1999, s. 62.
10. Woś A.: Instrumenty restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych. IERiGŻ, Warszawa 1999, s. 17.